

A nyelvészet mint természettudomány.

(kivonat az 1869, május 5-én tartott előadásból)

A ki hajdan a görög világban jövőjét tudakolni Delphibe zarándokolt, a templom előcsarnokának falán egyebek közt ezen arany betűkkel odaírt mondatot olvashatta: *γνώθι σεαυτόν* (ismerd magadat). A mit akkor a jóslat istene az embernek boldogsága érdekében tanácsolt, ugyanazt a mélyértelmű szózatot hallja az igazság buvára a tudomány templomában is. A tudománynak minden tekintetben legérdekesebb tárgya az ember maga. Semmisem illet minket annyira mint ama lény, mely, kiemelkedve állati mivoltából, földünkön azt a nagy pezsgést idézte elő, mely észfejlődést, művelődést, erkölcsöt, vallást, tudományt, szóval emberséget vont maga után.

A tudomány valamint az igazság tulajdonképpen csak egy. De a munkafelosztás nagy elve lassanként számos ágra szakította, melyek ismét két főosztályba csoportosúlnak s képezik egyrészt a történeti, másrészt a természeti tudományokat. A természettudomány eddigelé az embert csak is testi mivolta szerint tárgyalta. De napjainkban már tovább törekszik és szigorú empiricus eljárása mindig több meg többet hódít, úgy hogy bátran mondhatni: a hány lépés, annyi diadal. A természettudomány máris az embert nem csak állati mivoltában követeli a maga részére, hanem mindenestül, a mi őt oly roppant különbségben tünteti föl a többi állatokkal szemben. „A szellem bele van foglalva a természet egészébe“. „Az embertörzsek jellemző különbsége s a földtesten viszonylagos számszerinti elterjedése, mint Humboldt Sándor mondja, a természettani földrajz legvégsőbb és legnemesebb tárgya. Úgy de ezt nemcsak természeti viszonyok, hanem egyszersmind és főleg az erkölcsiség haladása, a szellemi kiképzés, a politikai túlhatalmon alapuló nemzeti műveltség okozza.“ S ugyan mi teszi az embert azzá, hogy életét öntudatosan éli, számot vetve tapasztalataival s azokat közölve, úgy hogy minden egyesnek ismerete az egész emberiségnek közbirtokává válhatik?

A felelet arra minden oldalról, akár hallgassuk a bölcsészt, akár a nyelvészt, akár pedig a természetbuvárt, az, hogy az embert a többi állattól a nyelv, s Huxley ismeretes kutatásai szerint, a hozzá legközelebb álló anthropoidáktól csakis a nyelv különbözteti meg.

Van ugyan szó állatnyelvről is; de a hang által való közvetlen gondolat-kifejezés képességét, a mennyire eddig tudásunk van, egy állat se bírja. Pedig hát csak ezt értjük nyelv alatt. Mennyire van ez közönséges tudatunkban tényleg is elősmérve, mutatja, ha fontolóra vesszük, hogy kétség kívül egy nyelvtudó majmot, sőt egy külsőleg az embertől merőben elütő állatot legott embernek tartanók, mihelyest beszélni tudna. „A nyelv tehát, mint egy genialis nyelvlúvár, Geiger mondja, magán hordja emberi mivoltának jellegét. Nélküle az ember állat, vele az állat ember volna.“

Az eddigiekből következik, hogy a nyelv rendkívül fontos valami. Teljes becséről rögtön meggyőződhetünk, ha eszünkbe vesszük, hogy nyelv nélkül nincs gondolkodás. A szelleméletnek legmagasabb, legszabadabb ténye, a gondolat, csak a nyelv által megy végbe. Független (abszolút) gondolkodás nincs, hanem bizonyos egyes nyelv alakjaiban, határaiban, melyeket a legförlengzőbb, legerőkődőbb gondolkodási tehetség se képes túlszárnyalni.

Ha tehát a természettudomány nemcsak az állati, hanem a szellemi embert is magának vindicálja, következésképen a nyelv is az ő körébe tartozik.

(Erre értekező megismertette a nyelv eredetéről és mivoltáról szóló mondatakat, s elősorolta e problémának eddigi tudományos fejtegetéseit. Áttérvén a legújabb nyelvész-iskolára így folytatja :)

A pszichologiai iskolával szemben áll a természettudományi, és ez mi most leginkább érdekel. Képviselője a genialis Schleicher, ki a tudomány nagy kárára még élete derekán múlt dec. 8. halt meg.

Szerinte a nyelv füllel észrevehető jelensége azon anyagi viszonyok összességének, melyek az agy és beszédszerveknek a magok idegei, csontjai, izmai s egyéb részeivel való alkatában áll: oly gondolat, melylyel már Diefenbachnál és Huxleynél is találkozunk. Igaz ugyan, hogy a nyelvnek azon anyagilag testi föltételeit eddigelé még nem ismerjük; de léteztükön azért csak nem kételkedhetünk. Hiszen minimális mennyiségek és viszonyok hatása olykor nagyon is szembeszökő; csak gondoljuk a spectraltüneményeket, a növények színét és szagát, a termékenyítő spermatozoidáknak egész nemzedékekre fontos hatásait, és több effélet.

Meglehet hogy a nyelvi különbségek az agy és beszédszervek tulajdonában álló, de nimalis mennyiségeknek a hatásai.

Akár hogy és mint van a dolog, minthogy legalább egy előre a nyelv anyagi alapjait nem ismerjük, nem marad egyéb hátra, mint azon alapoknak hatásait egyedül vennünk szemügyre, és körülbelül úgy elbánnunk a nyelvvel, mint a vegyész a nappal, melynek világát vizsgálja, minthogy magát a világ forrását nem vizsgálhatja.

Ami a napnál a világ, az a nyelvnél a hallható hang; valamint ott a világ mivolta annak anyagi alapjáról tesz bizonyosságot, úgy itt a hang mivolta.

A nyelvnek alapul szolgáló anyagi viszonyok és ugyane viszonyoknak hallható hatása úgy viszonylik egymáshoz, mint ok és okozat.

Igy vélekedik Schleicher. A nyelvet tehát helyesen természeti productumnak nézi, s a nyelvtudományt tehát a természettudományhoz tartja sorozandónak.

De Schleicher nem csak azt vitatja, hogy a nyelvészetben a természettudomány eljárását kell alkalmaznunk, hanem két értekezésével egyenest a természettudománynak tesz szolgálatot. Az egyik „Über die Bedeutung der Sprache für die Naturgeschichte des Menschen,“ a másik „Die Darwinsche Theorie und die Sprachwissenschaft.“ Amabban egy új alapot keres az emberiség rendszeres beosztására az eddigi ingatag ellenében, s a genus homo természetes systemájának alapját a nyelvben találja. A másik értekezés, mely mint nyílt levél Häckelhez, a híres zoológiai tanárhoz van intézve, fejtegeti mindenekelőtt az újkor gondolkodási irányát. Észlelés mai tudásunk alapja. Az észlelésen kívül csak a rajta alapuló, szükségképi következtetést ismerjük el. Minden a priori-féle szervezést legfőlebb eszélyes játéknak nézünk; a tudományra nézve nem egyéb mint haszontalan lom. Eszerint megítéli Darwin művét s bizonyítja, hogy amit Darwin az állatokra és növényekre nézve állit, áll egyszersmind legalább nagyjában a nyelvek szervezeteire nézve is.

Úgyde amit én ezennel bátor vagyok kimutatni, nem az a kérdés, mivel a nyelvet inductív módon kezeljük, hogy azért természeti tudománynak nevezzük, hanem hogy a nyelvészet mennyiben valóságos természeti tudomány.

Az ember keletkezéének kutatását a természettudomány, az emberiség fejlődési utját pedig a philologia vagy történelem tűzte ki földatául, e két nevet ugyanis egyenértékűnek s a közönségesnél átalánosabb értelemben véve.

Mind a két tanulmány, philologia és természetkutatás különböző céljoknál fogva, mindegyiknek sajátos észleleti eljárása szerint, határozottan különbözik egymástól.

Habár a két tanulmány már magától különvál, még sem szabad hogy az egyiknek kutatásai és eredményei a másik előtt ismeretlenek legyenek. Mind a kettő kiegészíti egymást; mind a kettő együtt teszi csak a tudományt; s mindegyik különkülön nem is mondható tudománynak, hanem csak tudományos tanulmánynak.

Igy szól Bleek, az afrikai összehasonlító nyelvészet alapítója, a nyelv eredetéről szóló munkájában.

Bleek nem helyesli tehát, hogy a nyelvészetet a természettudományi tanulmányhoz sorozzák. Nyelvésznek mindig philologusnak kell maradnia, s a természetbuvárlatnak nem fogja egyéb hasznát venni, mint a mennyit általában az egyik tudományos tanulmány a másiktól mindenkor tanulhat.

Igaz ugyan, hogy a tudomány tulajdonképen csak egy; de gyakorlatilag (azaz a buvárlat módszere és eszközei szerint) szintúgy mint elméletileg (azaz a buvárlat tárgya szerint) mégis csak világosan elüt a két tanulmány egymástól. A nyelvészet közelebb áll épen a természetbuvárlathoz, mint bár melyik más ága a philológiának, minthogy az emberi fejlődési-történetnek alapvázát ő fejt ki.

Ha tehát a tudomány mindkét tanulmányának ugyanazon objectuma van, ha a természetbuvárlat legfőbb feladata az emberi természet képződését, a philológiának feladata pedig annak további különböző fejlődését nyomozni, — magától értetődik, hogy a tulajdonkép egy cél felé (bár különböző módon) tartó két tanulmány közül egyik vagy másiknak egyoldalú gyakorlása csakis tévútra vezethet. Mindegyik a másiknak nemcsak eredményein, hanem módszerén is okulhat.

Ezt tartja Bleek, s nem lehet tagadni, hogy minden egyes állítása igaz. Úgyde mi következik belőlük? Nem-e az, hogy a nyelvészet természettudomány nélkül félszeg, s hogy viszont a természettudomány, ha meg nem hódítja magának a nyelvészetet, soha de soha se foghatja föl legmagasztosabb tárgyának, az embernek mivoltát.

A nyelvészet műhelyében tehát kell, hogy philologus és természetbuvár egyaránt dolgozzék; az egyiknek munkáját csak a másik fejezheti bé; a valódi tudomány csak mind a kettőnek kezéből kerülhet. S ha veszszük, hogy a természettudomány is történelmi lehet, például mint geologia s viszont a szellemnek is meglehet a maga természetisméje, minek Humboldt Sándor (Kosm. I. 384. l.) a nyelvet nevezi, úgy egy perczig se fogunk habozni, hogy a nyelvészetet ne tartsuk valóságos történelmi természettudománynak.

Hogy a nyelvészet, mint említettem, kétféle munkást szükségel, azt a munkafelosztás hozza magával. Az egyik szolgáltatja a történelmi úton nyert anyagot, a másik a magyarázat-követelte természeti törvényeket. Hogy tehát a munka siker üljön, szükséges hogy a munkások egymást megértsék, más szóval: a nyelvész tanulja meg a természettudományra nézve fontos eredményeit, s viszont az emberrel foglalkodó természetbuvár a nyelvészetnek a maga céljaira szükséges anyagát.

Hogy a nyelvészetet, gyakorlatilag véve a dolgot, a philológiának kell meghagynunk, természetes; mert könnyebb kipótolni a hiányt ott, hol az egész bőséges anyag már megvan. De azért nem kell ám hinni, hogy akkor azután a természetbuvárnak nincs mit a nyelvvel fáradoznia. A nyelvész sokat tanul s még többet vár a természetbuvártól, sőt némi tekintetben utasítást is adhat neki, legjobban tudván mire van szüksége.

Igy a geológiától tanulja az emberiség korát. Az 1856-ban Neander-völgyben Düsseldorf közelében talált emberi csontváz legalább is 100000 éves; mert az a legkevesebb, amit ama körétegnek, mely takarta, képződési idejé-

ről számítanunk lehet. Így tehát nem tűnhetik fel többé nevetséges agyremeknek, ha az összehasonlító nyelvészet annak a nyelvtörzsnak, melyhez a többi közt a német nyelv is tartozik, eddigi életét 30000 egész 50000 évre teszi.

Legtöbbet tanulhat a nyelvész a fiziologiától, az úgynevezett élet-tantól.

Hogy micsoda különbség van az állati hang és az articulált hang, az úgynevezett betű között, tudományosan csak a physiologia mondja meg. Tanítja, hogy a magán és mássalhangzók hogy képződnek beszédszerveinkben; honnan van az, hogy némely hang egymással épen nem fér meg, és azért az egyik a másikat módosítja.

Igaz ugyan, hogy ezen tényeket az eddigi nyelvészet is fölmutatta, hogy például az *s* és *d*, *b* és *t*, *k* és *g* közvetlen egymás mellett meg nem állhat, hanem vagy az első vagy a második okvetlenül módosul. Így a *dobtam*-féle szóban csak *pt*-t hallunk, holott a *dobni* *b*-sen hangzik. Mosni igében *s* áll; de mihelyest *d* következik utána, *zs*-be megy által *s* mondjuk *mozsdani*, habár *s*-sel is írjuk. A *szaggat*-féle igében a két *g* úgy keletkezett, hogy a második helyt álló *g* az előtte álló *k*-t, mely a *szakít*-ban megvan, magához hasonította. Ha erőnek erejével azt az eredeti *k*-t *k*-nak akarnók ejteni, az másképp nem történhetnék, mint ha a *szakgat* igét közbül megszakasztjuk. Mind e tényeket, mondom, az eddigi nyelvészet is fölismerte; de azért csak úgy viszonylik a nyelvphysiologiához, mint a szakácsság a chemiához. A szakácsság is finom tapintattal, mondhatni bámulatos ösztönrel választotta meg az ember táplálását czélszerűen előmozdító szereit; de azért a chemiával szemben senki se fogja tudománynak nevezhetni.

Kevés nyelvész tudja, hogy az egyes betűknek nincs metaphysikájok; azaz többnyire azt találjuk, hogy már a legelső hangelemeknek különkülön bizonyos értelemfélét tulajdonítanak. Persze olyankor nem veszik észre, hogy hány betű van a magyarban, melyet például a németben nem találni, s hogy a német azt az értelmet, megint más betűre ruházza. Hogy így a képzelet szabadon szárnyalhat, s hogy minden kigondolható költészettel bővelkedhetik, nagyon természetes. Hadd álljon próbául itt egy ilyes magyarázat. Hermann Konrad, egy különben igen jeles tudós így szól az *á*-ról: a természet hangjai közül egy sem emlékeztet annyira az *á*-ra, mint a pacsirta éneke, s egyáltalában egy se fejezi ki annyira a lélek fölszálló gyönyörérzetét mint ez. A spanyol nyelv majestaeticus sajátsága főleg az *á*-nak túlnyomósságában áll; általában azt lehet venni, hogy az *á* különben is a legrégebb, a legeredetibb, a legelterjedtebben uralgó hangzója volt a nyelvnek, s többé-kevesbé az egyéb hangzó csak belőle származott.

Ha ez állana, jogosan következtethetnők, hogy az embereknek hajdan több okuk volt örvideni, mint jelenleg. Hisz az *á*, az emberi lélek ujongató bájér-

zetének eleven kifejezője, akkoriban minden egyéb hang közt, mint Hermann is beismeri, leginkább uralkodott. Úgyde Hermann szerint az *á* egyebet is jelent: kifejezi a léleknek a világon való örömteljes bámulatát, vagy mély csodáskozását, a *h*-val ejtett *á* pedig a nevetés, a lelki öröm kifejezése. S ilyenformán fejtegeti a többi hangot is. Hogy hová vezetett az ilyen okoskodás, mindenki meggyőződhetik, ha úgy jó kedvében az *á*-s szókat előszedi s aszerint törekednék megmagyarázni. Az ily fejtegetés épen olyan, mintha valaki a zongora claviaturájának minden egyes hangját akként jellemezné, hogy rámondaná, hogy az egyik harczust, egy másik ájtatost, egy harmadik pedig szomorút jelent.

Ezzel szemben a physiologia azt tanítja, a hangok mind hogy keletkeznek egymásból s a történelmi nyelv kutatás csakugyan bizonyítja is, hogy a fogalom mindig más fogalomból, a hang mindig más hangból keletkezik.

Igy például az *á*-ból *ó* lett, anélkül hogy talán az értelem határozná azt a hangcserét: meghalt és holt; *o*-ból *u*: borít és burkol; *a*-ból először *e*, utóbb *i*, péld: aránt-ból lett az *e*-vel rokonságos *r* hangnak physiologiai hatásánál fogva *eránt*, *eránt*-ből megint az *á* miatt, az úgynevezett vocalharmonia folytán, mi szintén physiologiai okon alapszik, *iránt*. Hogy jelenleg *aránt* és *iránt* közt különbséget teszünk, az nem egyéb mint megosztása annak, mi tulajdonképen már az eredeti alakban együtt megvolt. „Ha elakarod találni a czélt, főlebb arányozz“ mondja a példabeszéd, mi tisztán mutatja, mi az arány eredeti értelme.

A szónyomozás (etymologia) pusztá játék, ha a szók történelmét nem kutatja; arra pedig okvetetlen szükséges a hangtan, vagyis kell, hogy a nyelv egyes hangelemeinek chemismusát ismerjük; úgyde a hangtan csak akkor ér valamit, ha nem pusztá gondolomra van építve, hanem ha a természet törvényeivel egyez, szóval ha physiologia az alapja.

A physiológiától tanulja továbbá a nyelvész, hogy a lélek székhelye egyesegyedül az agy, s hogy az agy tehát egyedüli organuma a gondolkodásnak és minden magasabb szellemi működésnek. Úgyde az ész nyelv nélkül nem létezhetik, a gondolat, a fogalmakkal való számvetés csak a nyelv által megy végbe; így a nyelv csak az lehet, aminek Schleicher mondja, t. i. az agy és beszédszervek összeséges működésének hallható symptomája.

Hogy csakugyan az agy tényezője a nyelvnek, következő igen érdekes adatok bizonyítják. Az agy homlok felé álló részének, az úgynevezett *homloki lebeny* nek (Stirnlappen) kóros állapotánál azt vették észre, hogy az illető egyén majdnem semmit vagy épen semmit se bírt szólani (beszédtelenség, Aphasie). Olykor a beszédtelenség mellett, sőt egymagában írásbeli tehetetlenség is (Agraphie) mutatkozott; jöllehet a beteg tökéletesen mozoghatott, s gyakran még értelmessége is teljesen háborítatlan volt.

Több ízben ugyanazon megháborításokat az úgynevezett szigetle-beny (Insellappen) megbetegedésénél is találták. Megvan ilyenkor a kifejezendő fogalom, de elütő, rendszerint a fogalommal vagy hanggal rokon szót választanak számára (amnemonicische Aphasie, emlékszavartsági beszédhaj); más esetben a beszéd egészen oda van; néha pedig csak néhány szóra szorítkozik, melyeket aztán minden fogalmak kifejezésére alkalmaznak (ataktische Aphasie.)

A beszéd tehát az agynak rendes működését tételezi föl. Bárgyu ember nem beszél; ama hangoknak, melyeket articulál, azaz taglalva ejt, semmi értelmök: csak az által, hogy a hangokat ejtő határozott értelmet köt a szóhoz, lesznek az articulált hangok beszédé. Madár ejtethet ugyan szokat, de nem beszél.

A beszéd szervek tehát sajátos viszonyban állanak a lélek szerveihez; a nyelv agysérülés után még mozoghat, úgy hogy a nyelés még lehetséges, míg a beszéd tehetése oda van.

Ami a siketnémákat illeti, tudva van hogy azok szegény szerencsétlen teremtések, kiket csak nagy-nehezen lehet némikép emberforma szellemi állapotra növelni. A nehézség abban áll, hogy nem lehet velök beszélni, s egyéb úton-módon nagyon keveset lehet velök megértetni. De azért a nyelvre szintűgy vannak minősítve, mint mi. Azaz más szóval: agyuk és beszéd-szerveik csak úgy vannak alkotva mint ép füllel bíró embernél. Ha ez nem állana, se olvasást se beszédet nem tanulhatnának.

A beszédben ugyan nem igen sokra mennek; mert ha nagy ügyyel-bajjal meg is tanítják a hangok taglalására (articulatiojára), beszédük mégis csak ordításféle marad, de mind csak azért van, mert hiányzik a hallás által való szabályozás.

Az olvasás szinte nagy bajjal jár; de ha egyszer megtanulták, pótolja a hangbeli beszédet, s mennyire mehet szellemileg ilyen siketnéma, persze szörnyű kitartó fáradsággal, eleven bizonyossága Bond Izsák amerikai költő, ki siketnéma létére annyira vitte, hogy novelláinak leírását és érdekes szövését a kritika is elösmerte.

Hogy a természettudomány az agy bámulatos szerkezetének és működésének kutatásában még csak az elejét járja, ismeretes; de az is áll, hogy már eddigi tapasztalatai elégségesek annak belátására, hogy a lélektannak csak akkor lesz biztos alapja, ha nem fog többé speculativ szóművészetből állani.

Hogy mily bámulatos genialitással férkőzik a természettudomány a szellem működésének titkaihoz, bizonyítja a többi közt az, hogy még a gondolat gyorsaságát is képes volt kézzel fogható biztossággal kiszámítani.

Még egy igen fontos tárgy van hátra, mely szintén a természettudománytól várja végleges eldöntését, s az a nyelv eredete.

Amit eddig a természetbuvárok e tárgy iránt mondtak, csak annyiból áll, hogy a nyelvet természeti productumnak nézik; de semmiféle módon meg nem határozhatták, s eredetéről semmi tudományosan fejtegetett nézethez nem juthattak.

A philologia, mint említettük, sokat foglalkodott e kérdés megoldásával; de bármennyi munka jelent is meg róla, egyik se hasonlítható ahhoz, melyet Geiger nem régiben közre bocsátott.

Ő a kérdést, ami igaz is, történetinek nézi, és e tekintetben oly széles tudományosságot fejt ki, és oly meggyőzőleg szól a rendkívül érdekes tárgyról, hogy a nyelv eredetét egyelőre máskép nem is képzelhetjük magunknak, mint a hogy ő a legszigorúbb következetességgel nekünk kimutatja.

Geiger mindenekelőtt megállapítja, hogy a nyelv kétségbe vonhatlanul természeti productum, azaz nem készen kapta az ember a nyelvet, hanem az emberrel keletkezett s az ember ő vele, hogy valamint az embernek úgy neki is története van. Geiger első figyelmeztet arra, hogy a nyelv eredeténél semmi se volt oly lényeges tényező mint a szem, második csak a fül, a többi érzék a nyelv eredeténél tekintetbe se jó.

A nyelv a maga kezdetében oly állati kiáltás, mely bizonyos szemérméki benyomásra következik, amit Geiger bővebben bizonyítgat. A nyelv soha se fejez ki pusztán hallottat, azaz a hallottat nem mondja csak hallottnak hanem mindig legalább látottnak is.

A nyelvnek e sajátosságát a nyelvoptikájának nevezem. Hogy az évezredek óta fejlődő nyelv első tekintetre nem minden ember szemének mutatja ezen helyhez kötő, látszóvá tevő kifejezési módját, onnan van, hogy a szó annyi idő óta néha tetemesen módosult, másrészt pedig gyakran megesik, hogy eredeti értelmét el is felejtjük, vagy soha meg se tanultuk. Például hányan vannak tisztelt hallgatóim közt, kiknek e szónál őszön eszükbe jut az a bot, melynek végiben vasszeg áll, melylyel a paraszt ökreit hajtja. Pedig hát ez az őszön eredeti értelme, s őszönön is eredetileg nem egyéb, mint szurkálni, szurkálva valamire hajtani.

Van-e szellemibb, van-e minden anyagitól tisztább, mint az isten fogalma? S a nyelv még azt se képes máskép, mint látható valaminek, tehát érzékiileg fölfoghatónak föltüntetni. Például szolgáljon a francia dieu. Származik a latin deus-ból; ennek szanszkrit eredetije dévas, ennek gyöke dév, mi annyit jelent mint fénylik, ragyog; dieu tehát eredeti alakjában, a fogalom keletkeztekor annyi volt, mint fénylő, ragyogó holmi.

Hogy a pusztán hallhatót is a nyelv egyszersmind láthatónak állítja szemünk elé, már az eddigiből is következtethető; de erre is hadd szolgáljak egy példával. A dörgés szónál nagy-könnyen hihetné az ember, hogy a természeti hangnak közvetlen utánzása. Pedig ha közelebbről vizsgáljuk, azt vesszük észre, hogy eredetileg görgő mozgást jelent — es rollt der Donner,

mondja a német is — és hangot csak annyiban, mennyiben az avval a mozgással együttjár. *d* hangja ugyanis *g*-ből változott, mit a török *g* *ö* *r* *ü* *l* *e* és *g* *ü* *r* *l* *e*-féle szó világosan mutat, mely hangcsere a magyarban nagyon is el van terjedve.

A szemnek szellem- és nyelvképző hatalma az egész világot csupa képek alakjában közli lelkünkkel, s az ész azt gondolatanyagga földolgozva megint csak képekben adja vissza, úgy hogy az egész nyelv mint a világnak miniatüre-panoramája mutatkozik a nyelvbuvár előtt, s akár mily részecskéjét kutatjuk is, mindenütt többé-kevesebbé elmosódott képnyomokra találunk.

Mennyire érezte az ember a szemnek nyelvképző vagyis észképző hatalmát, tanúsítja sok kitétel, mely mind észbelit akar mondani, voltaképen pedig a szemre vonatkozik. A német *wissen*, s a latin *videre* egy és ugyanazon szónak különböző formatiója. A latinban látást, a németben már tudást jelent. A magyar képzelet, a német *E'n bildung* épen úgy fejezi ki a dolgot, mint magyaráztuk is, hogy t. i. az ember képet alkot. A mély belátás, a szemes és szemtelen, a szembeszökő, a helyesnek látszik, bútlát, szemrehányás, s több ilyen kitétel mind arra az érzetre mutat.

A mondottakból kiviláglik, hogy szemünk fénye az, mi egész culturánkat megteremtette, s a paedagogia soha talpraesettebb elvet nem talált, mint melyet Pestalozzi „Anschauungs-Unterrichtjával“, a szemléltető oktatással kinyilatkoztatott.

A nyelv optikájával szembezáll egy másik elv, melynek Plato a fölta-lálója, s mely eddigelé általánosan el volt ismerve, t. i. az *onomatopoiia* vagyis azon nézet, hogy a nyelv eredetileg természeti hangok utánzata. S vajjon mi látszik első tekintetre természetbuvárnak természetesnek, mint hogy az ember a hallási érzék után indult, s a szerint alkotta szavait? Geiger azt kereken tagadja, amint a *d* *ö* *r* *g* *e*-féle példánál észrevehettük, s bizonyítgatása oly meglepő, hogy a legkonokabb onomatopoietikust is megingathatja.

Az onomatopoiia vagyis hangutánzás nem teremtő tényezője a szógyöknek, hanem csak a már meglévőnek módosítója. Nem kell azért hinni, hogy a szó hangja csupa véletlenségből egyez a maga objectumával. A szó, de csak jóformán késő rétegben, bizonyos hajlamot mutat, objectumát festőileg megközelíteni, s amennyire a körülmények engedik, aszerint módosítja hangzását, s aszerint választja képző-szótagait.

A hangutánzás tehát csak későbbi formationál bir befolyással, de csakis úgy, ha átídomulás lehetséges, és akkor is legfőlebb a már meglévő hangok csekély eltérítését okozza: soha nem teremt valami fogalomra új kifejezést a semmiből, soha más anyagból, mint a hangnak, minden újat a régiből nemző lánczolatából.

Geiger kitünő munkáját csak elvében ismerttettem meg. Hogy a gyökszó,

hogy hajt, s hogy fejlődik az egész nyelv, mind erre ezennel nem terjeszkedhetem. Csak annyit kell még említenem, hogy a gyök, bármennyi kis részecskére elaprítjuk, soha egyszerűbb valamivé nem lehet, mint megint csak gyökké; a gyök tehát a nyelv protoplasmája. A gyöknek kétségbevonhatlan tulajdonsága a sokértelműség, azaz számos fogalom kifejezésére szolgál. Anynyiban tehát a zenéhez hasonlít, mely különböző képzeteket költhet. Az ítélet lelke a nyelvnek, s elejétől bele van foglalva; s a gyök, míg magában áll, nem akarja például az ütést az ütő vagy a szenvedő nélkül kifejezni, hanem mindent egyszerre. Ezt azért vagyok bátor említeni, mert mindjárt abban, amire áttérek, hasznát veszem.

Most pedig egy talán merész állítással bátorkodom föllépni, melynek megítélésére egyes-egyedül a természettudomány férfiai illetékesek. Én ugyanis abban a meggyőződésben vagyok, hogy a nyelv eredetének kérdését, melyre a történelmi kutatás oly bőséges fényt derített, véglegesen a természettudomány fogja eldönteni. Úgyde a természettudomány okvetetlenül észleletre való objectumot kíván, már pedig a nyelv eredete az észlelet körén kívül esik; azért tehát egy más objectumot kell keresnünk, melyről a nyelv eredetéről biztos következtetést vonhassunk, és ez meggyőződésem szerint a **gyermeknyelv**.

Jól ismerem az eddigi ellenvetéseket, nevezetesen miket Geiger tesz; de meg nem győznek.

Én azon nézetben vagyok, hogy valaminthoz az embryo-gyermek az emberfaj fossilis képviselőinek eleven miniatúra-képe: szintúgy a gyermeknyelv is, értem legelső fejlődését, okvetetlen analog az egész nyelv egykori keletkezéséhez.

Jogosnak tartom e következtetést részemről, a mennyiben a nyelvnek materialis basisát elismerem, s e materialis basis bizonyosan szintén oly fokozatosan fejlődik a kisedben, mint az embryo egyáltalában. A félreértés kikerülése végett még egyszer azt mondom, hogy a gyermeknyelv alatt annak legelső phasisát értem.

A kised eszmélni kezd, mikor szemét kezdi használni. Két hetes korán túl már némi figyelmet mutat a nézése; később, az első hónap leteltével, háttározottan a fény felé fordítja szemét. Később más tárgyakra is.

A szem tehát a kisednél is az az észképző tényező, melyet az emberiségnél egyáltalában elismerünk. A kised hangja a szem használata előtt merő állati kiáltás; csak az eszméléssel járó hang képezi első nyomát a nyelv-képződésnek, vagy hogy az előbb használt kitételünkkel éljünk, a nyelv optikája a gyermeknél is az első nyelv-principium. Az onomatopoiia vagyis hangutánzás a gyermeknyelv eredetében se található. A gyermek nem azokat a hangokat ejti legelőször, — (mondom legelőször, mert a nyelv kezd e

téről van szó,) — a melyeket hall, hanem melyek physiologiailag legkönnyebbek, s e tekintetben is megegyez a gyermek nyelv a nyelv eredetével egyáltalában. Minél complicáltabb vagy gyakorlatlanabb tevékenységet igényel beszéd szervüinktől a hang, annál később mutatkozik a nyelv fejlődésében is. A hangok chronologiai rendje a gyermeknyelvben is olyanforma, mint az ősnelv hangjainak egymásutánja. Az *á*, amint már említettük, az őskorban az általánosan uralgó hang; szintúgy tapasztaljuk a kisednél is.

Vannak hangváltozások, melyekkel a gyermeknyelvben is találkozunk. Így például a gyermek olykor, nevezetesen fogzás idején, a gutturalis szótdentalisan szokta ejteni, s a magyar nyelv igen jellemzőn nevezi a gyermekbeszédet *g a g y o g á s m e g d a d o g á s n a k*: szorosán véve az első a gutturalis, a másik a dentalis ejtést jellegzi. A nyelvben e tünetényt *d e n t a l i s m u s n a k* hívjuk, s egy példával a *d ö r ö g*-féle szóban ismerkedtünk meg.

Továbbá a gyök egytagu; egytagu a kised első szava is. A gyökszókorról hallottuk, hogy tulajdonságuk a sokértelműség: szintúgy tapasztaljuk a kisednél is, hogy *p á* szócskájával jóideig mindent kifejez, amit mondani akar.

Mindez, amit ezennel a gyermeknyelvről mondtam, a nyelv természetes tenyészési korára vonatkozik, és ez az, mit a természetbuvárnak bátor vagyok figyelmébe ajánlani.

De még a mesterséges tenyészkor, amit a nevelés és tanítás, a példasat. eszközöl, mutatkoznak természetes nyelvformalismusok, melyek az ősnelvben föllelhetők. Így például a gyermek eleinte 3. személyben beszél magáról, s ha nézzük az indogerman ősnylvet, az is hasonlót mutat. A német *i c h* visszavezetve eredeti alakjára, annyit jelent mint „*a k i s z ó l*.”

Ennyi analogia, úgy hiszem, eléggé igazolja merészségemet, hogy a gyermeknyelvet, mint az ősnelv kised képmását tekintem, s ezennel a természettudománynak kutatási objectumul ajánlom.

S most bátor vagyok nagyon is hosszúra nyúlt előadásomat befejezni. Tudom, hogy minden eszme küzdelemben fogamzik. Már a régi Heraklitos a háborút nevezi mindenek atyjának, mi nem egyéb, mint más formája annak, mit a természettudomány lételért való küzdecsnek mond. Lételért való küzdecs nemcsak az anyagi, hanem a szellemi világban is áll, s a tudomány embere csak örömmel, s azon ohajtással fogadja a bajvívást, hogy győzőn az igazság.

Creative Commons License Deed

Nevezd meg! - Így add tovább! 3.0 Unported (CC BY-SA 3.0)

Ez a [Legal Code \(Jogi változat, vagyis a teljes licenc\)](#) szövegének közérthető nyelven megfogalmazott kivonata.

[Figyelmeztetés](#)

A következőket teheted a művel:

szabadon másolhatod, terjesztheted, bemutathatod és előadhatod a művet

származékos műveket (feldolgozásokat) hozhatsz létre

kereskedelmi célra is felhasználhatod a művet

Az alábbi feltételekkel:

Nevezd meg! — A szerző vagy a jogosult által meghatározott módon fel kell tüntetned a műhöz kapcsolódó információkat (pl. a szerző nevét vagy álnévét, a Mű címét).

Így add tovább! — Ha megváltoztatod, átalakítod, feldolgozod ezt a művet, az így létrejött alkotást csak a jelenlegivel megegyező licenc alatt terjesztheted.

Az alábbiak figyelembevételével:

Engedélyezés — A szerzői jogok tulajdonosának engedélyével bármelyik fenti feltételtől [eltérhatsz](#).

Közkinccs — Where the work or any of its elements is in the [public domain](#) under applicable law, that status is in no way affected by the license.

Más jogok — A következő jogokat a licenc semmiben nem befolyásolja:

- Your fair dealing or [fair use](#) rights, or other applicable copyright exceptions and limitations;
- A szerző [személyhez fűződő](#) jogai
- Más személyeknek a művet vagy a mű használatát érintő jogai, mint például a [személyiségi jogok](#) vagy az adatvédelmi jogok.

- **Jelzés** — Bármilyen felhasználás vagy terjesztés esetén egyértelműen jelezned kell mások felé ezen mű licencfeltételeit.